

HANNELORE BAIER

A ROMÁNIAI NÉMETEK AZ 1944 ÉS 1956 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN*

Előzmények

1945. február 6-án a nagyrészt még polgári pártok tagjaiból álló román kormány kiadta a nemzetiségi statútumot.¹ A kisebbségügyi miniszter ekkor már a kommunista Gheorghe Vlădescu-Răcoasa volt,² aki ezt a tisztségét egy hónappal később a szovjet nyomással hatalomra segített, dominánsan kommunista kormányban is megőrizte. Az új kormány, amelyet Petru Groza³ vezetett, megerősítette a statútumot, sőt ki is egészítették azt. Eszerint a jogszabály ellen fellépők büntetőjogilag is felelősségre vonhatók.⁴ A statútum általános része rögzítette az egyenlő bánásmód követelményét mint alapelvet, a diszkrimináció tilalmát, valamint az anyanyelv és nemzetiség megválasztásának szabadságát. További három bekezdés szabályozta a nyelvhasználatot, az oktatás és a vallásgyakorlás nyelvét. A rendelkezések lehetővé tették például olyan helységekben és közigazgatási körzetekben a kisebbségi nyelv használatát hivatalos és bírósági ügyekben, ahol az adott kisebbség a lakosságnak legalább 30%-át kitette.⁵

* A tanulmány előadás-változata elhangzott 2016. január 19-én Budaörsön, a magyarországi németek kitelepítésének 70. évfordulója alkalmából rendezett konferencián. Német nyelven megjelent: *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren. Tagungsband*, Konrad Adaneuer Stiftung e.V. Auslandsbüro Ungarn, Budapest, 2016, 37–48. p.

¹ A hivatalos megnevezése: A kisebbségi nemzetiségek statútuma. A dekrétumtörvény a *Monitorul Oficial* [a továbbiakban: *Hivatalos Közlöny*] 1945. február 7-i számában jelent meg, német nyelven megtalálható: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band IV: Das Schicksal der Deutschen in Rumänien*, B. IV. Weltbild, Augsburg, 1995, 151E p.

² Gheorghe Vlădescu-Răcoasa szociológus, politikus, nemzeti kisebbségügyi miniszter (1944. december 6. – 1945. február 28.), kisebbségügyi helyettes-államtitkár (1945. március 6. – 1946. november 30.).

³ Dr. Petru Groza (1884–1958) ügyvéd, miniszterelnök (1945–1952), a Nagy Nemzetgyűlés elnöke (1952–1958).

⁴ 1945. augusztus 3-i 2441. számú dekrétumtörvény a nemzetiségi statútum elleni bűntények megállapításáról és megbüntetéséről, megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1945. augusztus 6-i 176. számában.

⁵ TONTSCH, Günther H.: *Das Minderheitenstatut von 1945. Zum Schicksal eines rumänischen Minderheitenschutzgesetzes im Stalinismus und darüber hinaus*, Vortrag auf der 40.

Az 1948-as alkotmány rögzítette minden állampolgár jogegyenlőségét, nemzetiségtől, fajtól és vallástól függetlenül. Az 1952-es alkotmány⁶ *expressis verbis* és kivétel nélkül tartalmazta a jogegyenlőség elvét. A VII. fejezet (az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei) 81. cikkelye biztosította a „Román Népköztársaság dolgozó polgárainak nemzetiségtől, fajtól független” teljes jogegyenlőségét a gazdasági, politikai és kulturális élet minden területén. A 82. cikkely további rendelkezéseket tartalmazott az anyanyelv szabad használatáról, illetve az anyanyelvű oktatásról, könyv- és újságkiadásról, színházakról, az egyes nyelvek nyilvános használatáról, valamint megfelelő számú hivatalnok kinevezéséről a nemzetiségek soraiból.⁷ A sztálini terror tetőpontján kiadtak ugyan egy nagyvonalú alkotmányt, amely azonban az alkotmányellenesség megtámadhatóságára, illetve az alkotmányos panaszok orvoslására vonatkozóan semmilyen szabályozást nem tartalmazott.

A romániai német kisebbség először csak 1949 után élvezhette valamelyest a nemzetiségi státútum nagyvonalú rendelkezéseit. Mind a sztálinista hatást magán viselő státútum, mind a romániai németiség – a kifejezés alatt a bánáti és szatmári svábok közösségeit, az erdélyi szászokat és más olyan csoportokat értek, akik magukat Romániában a német kultúrához és nyelvhez tartozónak tekintették – diszkriminálása 1940-ben kezdődött folyamatokra vezethető vissza. Ehhez kapcsolódóan a német kisebbség 1944 és 1956 közötti helyzetének bemutatása előtt röviden érintenem kell az Erdély-kérdést és a német kisebbség háború alatti problematikáját. Végezetül megpróbálok választ adni arra a kérdésre, mi volt az oka annak, hogy Románia nem utasította ki, nem űzte el német kisebbségét az országból.

Az Erdély-kérdés

A második bécsi döntés értelmében 1940. augusztus 30-tól Erdély északi része ismét Magyarországhoz tartozott. Az 1944. szeptember 12-én a szövetségesekkel aláírt fegyverszüneti egyezmény Erdélyre vonatkozóan semmisnek nyilvánította ezt a döntést, és ezzel összhangban rögzítette, hogy „Erdély (vagy annak nagy része) Romániának visszajár, amit a békeszerződésben is meg kell erősíteni”.⁸ A második világháború végén új globális hatalmi konstelláció jött létre, és a Szovjetunióknak lehetősége nyílt érdekszféráját Európá-

Jahrestagung des Arbeitskreises für Siebenbürgerische Landeskunde „Minderheiten im Stalinismus in Rumänien”, Universität Heidelberg, 10-12. September 2004.

⁶ Megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1952. szeptember 27-i számában.

⁷ *Dokumentation der Vertreibung...*, 180–182E p.

⁸ A fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye. L.: MOCANU, Marin Radu (ed.): *România – marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1994, 313. p.

ban is kiterjeszteni.⁹ A Szovjetunió a források szerint 1944 november–decemberében Erdélyt már Románia, nem pedig Magyarország részének tekintette.¹⁰ Jaltában a híres-hírheft százalékos *megegyezés* alapján Románia 90%-ban a szovjet befolyási övezet része lett, aminek következtében a béketárgyalások során az Erdély-kérdésben érvényesíteni tudták akaratukat. A kérdés tisztázására 1946 őszén került sor,¹¹ addig a szovjet kormány ezt a problematikát kihasználta arra, hogy nyomást gyakorolhasson a román kormányra. Sejthető, hogy a román kormány nagyvonalú rendelkezései a nemzetiségi státútumba Moszkva *ajánlására* kerültek bele, annak érdekében, hogy az Erdély-kérdés tárgyalásakor bizonyítani tudja: a magyar kisebbségnek messzemenő jogai vannak.¹²

A német kisebbség

A német kisebbség az 1940. november 20-i népcsoport-törvény¹³ révén különleges státuszra tett szert a Hitler szövetségese, Antonescu¹⁴ vezette román államban. A fegyverszüneti egyezményben Románia kötelezte magát a rasszista és fasiszta törvények eltörlésére és a fasiszta szervezetek feloszlatására. Ennek értelmében a népcsoport-törvényt is hatályon kívül helyezték.¹⁵ A törvény a teljes német kisebbséget a népcsoporthoz tartozónak nyilvánította.¹⁶ Hogy a törvényt hatályon kívül helyezték, még nem jelentette egyben azt is, hogy a népcsoporthoz mint szervezethez tartozásnak sem volt többé jelentősége. A népcsoport-törvény 3. cikkelye¹⁷ szolgált jogi keretként ahhoz, hogy

⁹ BEER, Mathias: *Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*, Beck, München, 2011, 48–50. p.

¹⁰ ISLAMOV, Tofik M. – POKIVAILOVA, Tatiana A.: Cum a rezolvat Moscova problema transilvană, In: ISLAMOV, Tofik M. – POKIVAILOVA, Tatiana A. – VINȚELER, Onufrie: *Din culisele luptelor pentru Ardeal*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003.

¹¹ VINȚELER, Onufrie – TETEAN, Diana (ed.): *Problema transilvană. Disputa teritorială româno-maghiară și URSS 1940–1946. Documente din arhivele rusești*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, 508. p.

¹² ILLYÉS, L. Elemér: *Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel*, Braumüller, Wien, 1981, 123. p.

¹³ „830/1940 számú dekrétumtörvény a romániai német népcsoport megalakulásáról”, In: *Dokumentation der Vertreibung...*, 128E p.

¹⁴ Ion Antonescu (1882–1946) marsall, Románia államvezetője (1940–1944).

¹⁵ 485 sz. dekrétum, megjelent a *Hivatalos Közlöny* 1944. október 8-i 233. számában.

¹⁶ 2. cikkely: „A romániai német népcsoporthoz tartozik minden román állampolgár, aki német népi hovatartozású...”

¹⁷ „A romániai német népcsoport akaratának letéteményese annak Romániai Nemzetiszocialista Német Munkáspártja (NSDAP). A párt a Román Állam Nemzeti Légijóján belül működik.”

a népcsoport és az ahhoz tartozók *hitlerista* érzületét bizonyítottnak tekintsék. Ez volt a kollektív kollaboráció vádjának fő érve.

A romániai németiség 1944 és 1956 között

A romániai németekkel szembeni román eljárási mód alapvetően két fázisra osztható, bár közöttük nincs éles cezúra, egymásba átmenő folyamatokról van szó.

A kollektív büntetés

1944 és 1947/1948 fordulója között, azaz a Román Népköztársaság kikiáltásáig és a kommunista párt egyeduralmának kezdetéig. Ebben az időszakban a romániai németek a népcsoport-törvény hatályon kívül helyezése és más *antifasiszta* intézkedések miatt gazdasági és politikai közösségként nem kaptak jogi elismerést. Nem rendelkeztek továbbá saját politikai képviselettel, a közös tulajdonukat elkobozta az állam és az 1946-os választásokon nem vehettek részt. Mindazonáltal az egyházi iskoláknak lehetősége volt anyanyelven oktatni és német nyelvű publikációk is jelentek meg. A romániai németeket sújtó elnyomó intézkedések oka a hitleri Németországhoz való hűségük nyilvánítása volt, mivel a Harmadik Birodalom Románia háborús ellenségévé vált, miután az átállt a szövetségesek oldalára.

Normalizálás

1948-tól a romániai németeket *együttélő nemzetiség*ként elismerték és egyben a kommunista rendszerbe illesztették. Ami azt jelentette, hogy a kommunista párt (KP) ideológiai és politikai ellenőrzése alá kerültek, és sem politikai, sem gazdasági önállóságuk nem volt. A *szocialista átalakulás* ugyanazon intézkedései vonatkoztak rájuk, mint a lakosság más részeire. 1948-ban a teljes oktatási rendszert, minden gyárat, bankot és biztosító társaságot államosítottak. Az ingatlanok elkobzása (1950. április), a Bărăganba történő deportálás (1951. pünkösd) és a városok *tehermentesítésére* történt evakuálások (1952) az *egykori kizsákmányolók*, a politikailag megbízhatatlannak tartott, akként megbélyegzett polgárok ellen irányultak. Ezek közé tartoztak a Waffen-SS és a Romániai Német Népcsoport szervezet egykori tagjai is. Ezek az intézkedések tehát már nem mint a nemzeti kisebbség tagjait sújtották, hanem a társadalom olyan tagjaiként, akiket az *osztályharc* okán kellett kiiktatni. Ezzel párhuzamosan 1949-től a romániai németekre vonatkozóan olyan intézkedéseket hoztak, amelyek más nemzetiségekkel egyenrangúvá tették őket.

A kollektív büntetés

Munkatábor

Az egyik első, kifejezetten a romániai németek elleni intézkedés a szovjet-unióbeli munkatáborokba deportálás volt. Az akciót 1944. december 16-án Sztálin rendelte el, két szövetséges pedig jóváhagyta a Vörös Hadsereg által elfoglalt területek minden *népi németét* érintő határozatot.¹⁸ Romániából – az 1945 februári jelentés szerint – 69 332 főt deportáltak, ami több mint a felét tette ki a Bulgáriából, Jugoszláviából, Csehszlovákiából, Magyarországról és Romániából kényszermunkára elhurcolt, összesen mintegy 112 480 főnek.¹⁹

Az előállítások nagyban zajlottak, amikor 1945. január 13-án a román kormány²⁰ tiltakozó jegyzéket intézett Vladiszlav Petrovics Vinogradov tábornokhoz, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes vezetőjéhez, aki a deportálási parancsot aláírta. A deportálások ellen felhozott egyik érv az volt, hogy a romániai németek „ideiglenes kiszakítása” az országos munkálatokból „súlyos és sokszor javíthatatlan zavart okoz”, különösen akkor, amikor a fegyverszüneti egyezmény feltételeinek kell eleget tenni. Helyette felajánlották, hogy „a szovjet hatóságok utasításainak megfelelő munkaszolgálatot” végeztetnek velük román területen.²¹

A romániai németeknek az országon belüli kényszermunkára kötelezését egyébként is tervezték, az arra vonatkozó rendelkezést 1945. február 19-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nevében szintén Vinogradov tábornok írta alá.²² Az 1945 és 1949 eleje közötti időszakban németsege okán számos sze-

¹⁸ KLEIN, Günter: Im Lichte sowjetischer Quellen. Die Deportation Deutscher aus Rumänien zur Zwangsarbeit in die UdSSR 1945, *Süddeutsche Vierteljahresblätter*, 47. évfolyam, (1998) 27. szám, 153–155. p.

¹⁹ POLJAN, Pavel M.: Westarbeiter. Reparationen durch Arbeitskraft, In: DAHLMANN, D. – HIRSCHFELD, G. (Hg.): *Lager, Zwangsarbeit, Vertreibung und Deportation. Dimension der Massenverbrechen in der Sowjetunion und in Deutschland 1933 bis 1945*, Klartext, Essen, 1999, 337–367. p.

²⁰ A román kormány élén 1944. december 6-tól 1945. március 5-ig Nicolae Rădescu tábornok állt, aki egyben ideiglenesen a belügyminiszteri tisztséget is betöltötte.

²¹ Arhivele Ministerului de Externe [a Román Külügyminisztérium Levéltára], București, 71 - 1939 - E 9 fond, Vol 164, 43–44. p.; németül nyomtatásban megjelent: WEBER, Georg – WEBER-SCHLENTHER, Renate – NASSEHI, Armin – SILL, Oliver – KNEER, Georg: *Die Deportation von Siebenbürger Sachsen in die Sowjetunion 1945–1949*, Band 3., Böhlau, Weimar-Wien, 1995, 126. p.

²² A 192/A számú jegyzékről van szó, amelyben elrendelték minden német „civil és katonai személy” mozgósítását és munkászászólaljakba, munkáskolóniákba szervezését, aki kivonta magát a Szovjetunióban végzendő munkára küldésből. Ezáltal őket az állam hasznára „az ország területén végzendő munkákra” vetették be. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității [Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács] C.N.S.A.S. dokumentumfond, 11695. dosszié (korábban 3194), 271 p.; német nyelven L.: WEBER et al.: *Die Deportation...*, 216. p.

mélyt küldtek ún. munkaegységekbe, ahol őrizet alatt álltak. A belügyminisztérium 1946. március 25-i statisztikája alapján az iparban, mezőgazdaságban és igazgatásban igénybevett romániai németek legmagasabb száma 6336 fő volt, ami messze a szükséges létszám alatt maradt.²³ Noha az erre a közhasznú kényszermunkára kiválasztottaknak szintén nehéz munkát kellett végezniük, az ilyen internálás össze sem volt hasonlítható a szovjetunióbeli kényszermunkával. Előbbiek kapcsolatot tarthattak családjukkal, élelmiszert kaphattak otthonról, sokszor maguk *szervezhatték meg* a kényszermunkahe-lyüket. Sőt többen súlyosabb következmények nélkül meg is szöktek.

A kényszermunka legalizálására 1950 januárjában került sor, amikor kiad-
ták a *munkaegységek alapításáról* szóló dekrétumot.²⁴ Az egységek arra szolgál-
tak, hogy „a Román Népköztársaság ellenséges elemeit átneveljék a szociális
életbe való beillesztésük” érdekében (1. cikk.). A rendelkezéseket 1952-ben
tovább szigorították. A minisztertanács ekkor határozott a munkakolóniák és
munkászászólaljak létrehozásáról, valamint az érintettek számára kényszer-
lakhelyről – mindezt egy olyan időpontban, amikor már többszázezer sze-
mélyt áttelepítettek vagy kényszermunkára köteleztek. Munkakolóniákba le-
hetett küldeni többek között „az egykor fasiszta és polgári-földesúri pártok és
csoportosulások aktív kádereit” (2. cikk, h bekezdés), valamint „az országból
1945 óta elmenekült hazaárulók és kémek családtagjait” (n bekezdés), vagy
„az 1944 előtt elmenekült rezsimellenes érületű elemek családtagjait” (o be-
kezdés).²⁵ A romániai németek között kevés olyan akadt, akinek ne lett volna
határon túli rokona, azaz mindannyian gyanúsak és előállíthatóak voltak.

Agrárreform

A romániai német közösségeket különösen érintette az 1945. májusi agrárre-
form.²⁶ A törvény és a hozzá tartozó végrehajtási rendelet az egyetlen olyan
kiadott jogi szöveg, amelyben a „német népiségű román állampolgárok”
mint *kategória* szerepelnek, illetve az egyetlen olyan elfogadott törvényszö-
veg, amelyben a romániai németiséget mint csoportot diszkriminálták. Va-
gyonelkobzás alá estek a „német nemzetiségű (etnikai származású) román
állampolgárok, természetes és jogi személyek, akik kollaboráltak a Hitler-Né-

²³ C.N.S.A.S. Levéltár, dokumentumfond, 11694. dosszié (korábban 2195), 11–12. p.,
62–63. p.

²⁴ Az 1950. január 14-én a Nagy Nemzetgyűlés elnökségén kiadott 6. sz. dekrétumot az
1950. január 13-i minisztertanácson fogadták el.

²⁵ 1952. augusztus 22-i 1554. sz. határozat – Arhivele Naționale ale României [Román
Nemzeti Történelmi Levéltár, a továbbiakban Történelmi Levéltár], a román KP
központi bizottságának fondja, hivatali részleg, 78/1950. dosszié. Német nyelven
L.: WEBER, Annemarie: *Die Deutschen in Rumänien 1944–1953. Eine Quellensammlung*,
Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2015, 351. p.

²⁶ 1945. március 23-i 187. sz. dekrétumtörvény.

metországgal” (3. cikkely).²⁷ Az 1948-as népszámlálás eredményei szerint a németek 73,9%-a (kb. 344 ezer fő) élt vidéken. A földművelésügyi miniszter 1947-es jelentése szerint a szász és sváb vagy 95%-át kobozták el.²⁸

„A hitlerizmus újjászületésének kedvező objektív feltételeket” – azaz a szász és sváb faluközösségeket – az agrárreform segítségével fel kell számolni, jelentette ki Groza miniszterelnök a minisztertanács egyik 1945. augusztusi ülésén.²⁹ Célul tűzték ki az elkobzások után a parasztok szétszórását németek által nem lakott országrészekbe. A bánáti és erdélyi falvakba *telepesek*, többnyire moldáviai nincstelen parasztok kerültek, akik nemcsak a németektől kisajátított házakat kapták meg, de a nekik juttatott földjeiket is művelniük kellett volna. Ezt azonban sokszor nem tették meg, és emiatt konfliktusba kerültek a helyiekkel.

1947 januárjában a földművelésügyi miniszter intézkedéstervet tett közvé, amely a földnélkülivé vált parasztok egzisztenciális lehetőségeit kívánta biztosítani. Végsősoron ez több mint 67 ezer család falvaikból való eltávolítását, elköltözését és országon belüli áttelepítését jelentette volna. A tervet nem hajtották végre. Az 1948 júniusában egy „a kisajátított tulajdonú német lakosok régióinak gazdasági helyzetéről, a lakosság hangulatáról és a szükséges megoldásokról” készült jelentés már csak annak a 6-7 ezer családnak az áttelepítését javasolta, amelyek családfői gazdasági és politikai szempontból vezető szerepet tölthettek be a Bánátban és Erdélyben. A jelentés szerint „a végrehajtás gyakorlati szempontjait figyelembe véve egy ekkora tömeg jobban azonosítható, bevagonírozható, őrizhető és betelepíthető”.³⁰ A jelentés valószínűleg attól a belügyminiszteri bizottságtól származik, amelyet 1948 elején alapítottak a „romániai német lakossággal kapcsolatos problémák tanulmányozására és megoldására”.³¹ Ezek az áttelepítések 1950-ben zajlottak le, de a teljes lakosságot érintették.

²⁷ A végrehajtási rendelkezésekben pontosították, hogy ebbe a kategóriába esnek a Német Népcsoport egykori tagjai (3c), a háborús bűnösök (3b), az olyan személyek, akik Romániával hadiállapotban lévő országokba menekültek (3c), akik önkéntesen az Egyesült Nemzetek elleni harcra jelentkeztek (3f) stb.

²⁸ 1947. január 10-i minisztertanácsi ülésen mondta Traian Săvulescu földművelésügyi miniszter. L.: Történelmi Levéltár, minisztertanácsi elnökség gyorsírott iratainak fondja, 1/1947. dosszié, 61. p.; németül nyomtatásban: WEBER: *Die Deutschen...*, 196. p.

²⁹ Történelmi Levéltár, minisztertanácsi elnökség gyorsírott iratainak fondja, 8/1945. dosszié, 117. p.; németül L. WEBER: *Die Deutschen...*, 118. p.

³⁰ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, szervezeti szekció, 118/1948. dosszié, 6–9. p.

³¹ Történelmi Levéltár, Belügyminisztérium fond, miniszteri kabinet, 6/1948. dosszié, 1–2. p.

Normalizálás és gleichschaltolás – együttélő nemzetiségként való elismerés
 1948 júniusán a Román Munkáspárt³² Központi Bizottságának ülésén nyilatkozatban mondták ki, hogy a „dolgozó német lakosság problémáját Erdélyben és a Bánátban demokratikus módon kell megoldani”.³³ A megoldást az 1948 decemberén elfogadott „Határozat a nemzetiségi kérdéstről” jelentette. A szovjet modell alapján Romániában is „a népek felvirágzását” kellett elérni – nemzeti formában, szocialista tartalommal.³⁴ A párt törekvésének közvetítőjeként az 1949. február 13-án megalapított Német Antifasiszta Bizottság szolgált. Egy hónappal később kiadták a Bukarestben nyomtatott országos napilap, a *Neuer Weg [Új Út]* első számát. A bizottságot 1953 márciusában a nemzeti kisebbségek más *demokratikus szervezeteivel* együtt feloszlatták.³⁵ Mindeközben a német kisebbséget formálisan teljes mértékben *együttélő nemzetiségként* ismerték el.

Jóváátétel

A Német Antifasiszta Bizottság képviselői az iskolarendszer minden szintjén – beleértve a szakiskolákat is – kiálltak a német anyanyelvű oktatásért. Emellett igyekeztek német nyelvű kulturális rendezvényeket szervezni és az egykori intézményekbe új életet lehelni. 1953 januárjában alakult meg a Temesvári Állami Színház német tagozata, amely 1956-ban különálló Német Állami Színház lett. A bizottság szívügyének tekintette azt is, hogy amikor a romániai németek helyi szinten ismét választhatókká váltak, akkor körükből az 1950-es népi tanácsválasztáson jelöltek állítsanak.

A bizottság vezetésének fő törekvése azonban arra irányult, hogy a falvak elkobzott vagyónú lakosságának helyzetét enyhítsék,³⁶ ami végül – a kommunista rezsim által tolerálható határokon belül – kárpótlási intézkedésekhez vezetett. 1954 márciusában dekrétumot adtak ki, e szerint azok a parasztok, akik a téeszbe beléptek, ehhez földet kaptak az állami földalaphól,

³² Az RKP az 1948-as kényszeregyesülése után a Szociáldemokrata Párttal 1965-ig a Román Munkáspárt nevet viselte.

³³ A Román Munkáspárt 1948. június 10–11-i II. közgyűlésén létrejött határozatának 10. cikkelye, L.: *Scântea*, XVII. évfolyam, 1151. sz., 1948. július 22.

³⁴ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, hivatali szekció, 90/1948 dosszié; németül L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 252. p. A német lakoságnak a c pontnál egy meglehetősen hosszú részt szenteltek.

³⁵ A nemzeti kisebbségek *saját* szervezeteket először 1968-ban hozhattak létre. A németek a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát. Addig az RKP Központi Bizottságában voltak bizottságok, amelyek a nemzeti kisebbségek kérdéseivel foglalkoztak.

³⁶ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, szervezeti részleg, 109/1950 dosszié, 43–44. p.; németül L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 309–310. p.

illetve mindazok visszakapták a házaikat, akik téveszben, állami gazdaságokban vagy gyárakban dolgoztak. Előzőleg 1953 szeptemberében a párt központi bizottságának politikai irodája beismerte, hogy az agrárreform során hibákat követtek el, mivel a szegény falusi lakosságot ugyanúgy kezelték, mint a földbirtokosokat.³⁷ A házak visszaadását és földek kiutalását két évvel később a párt politikai irodájának 1956. május 22-i újabb megbeszélése után kezdték meg.³⁸

A romániai németek számára további engedményt jelentett az 1955 júniusában elfogadott 253. dekrétum, amely lehetővé tette azon személyek visszatérését az országba állampolgári jogaik és büntetlenségük megtartása mellett, akik a háborús események idején a vasfüggöny túloldalán maradtak.³⁹ Ennek ellenére alig több mint 3 ezer romániai német tért vissza,⁴⁰ míg a kiutazni vágyók száma megnőtt.

A többségi lakossággal ellentétben a romániai németek általában pozitívan fogadták ezeket az éveket, melyek során a társadalmi átalakulás folyamatába bevonták őket és megszűnt teljes társadalmi kirekesztettségük. Az elnyomás és diszkrimináció ekkor enyhült. A kollektív gazdaságok (termelőszövetkezetek) alapításának következtében a falvak lakossága újra földet művelhetett, a fiatalok pedig el tudtak helyezkedni a gyárakban és az építkezéseken, munkájukat elismerték. Ugyanakkor a kommunista állam a kulturális jogok szélesítése és az anyanyelvű oktatási rendszer kiépítése révén alapvetően a közösség minél mélyebb, teljesebb ellenőrzését, illetve körükben is a *szocialista eszmék* terjesztését kívánta biztosítani. Mégis, a romániai németek ezeknek a kulturális jogoknak köszönhetik a fennmaradásukat, noha a szocialista társadalomba nem integrálódtak.⁴¹

³⁷ A Nagy Nemzetgyűlés elnöksége 1954. március 18-án írta alá a 81/1954 számú dekrétumot, majd néhány nappal később a 370. sz. minisztertanácsi határozatot az alkalmazási rendelkezésekről. Történelmi Levéltár, a RKP Központi Bizottságának fondja, hivatali szekció, 154/1954 dosszié. Az indoklásban utaltak rá, hogy 64 050 szegény- és középparaszt vagyont sajájtították ki, továbbá 56 430 házat.

³⁸ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, hivatali szekció, 53/1956 dosszié, 1–2. p.

³⁹ 253. dekrétum, kiadva a *Hivatalos Közlöny* 1955. július 30-i 18. számában.

⁴⁰ GÜNDISCH, Konrad: *Siebenbürgen und die siebenbürger Sachsen*, Langen Müller, München, 1998, 228. p.

⁴¹ L.: BAIER, Hannelore: Exodus statt Anpassung. Das Versagen des Deutschen Antifaschistischen Komitees und des Rats der Werktätigen deutscher Nationalität, In: BAIER, Hannelore (Hg.): *Abbrüche und Aufbrüche. Die Rumäniendeutschen nach zwei Weltkriegen*, Honterus, Sibiu, 2014, 121. p.

Románia – különút?

Kevésbé tisztázott a kérdés, hogy miért nem került sor a német kisebbség Romániából való kiutasítására.⁴² Az alábbiakban néhány lehetséges okot veszek számba.

A német kormány kérelmét a romániai németek evakuálására vonatkozóan 1944 szeptemberében tárgyalta meg a minisztertanács. A kérelmet 1944. szeptember 2-án Erdélyben az I. hadsereg parancsnokának, Nicolae Macicinak adták át.⁴³ Románia 1944. augusztus 23-án kilépett a Németországgal való szövetségből, és átállt az azzal ellenséges oldalra. Ekkor hozzávetőlegesen 500 ezer német volt Romániában. A következő hetekben a visszavonuló Wehrmacht evakuálása vagy önkéntes menekülés következtében kb. 30-40 ezer bánáti sváb,⁴⁴ 48 ezer észak-erdélyi német⁴⁵ és 3 ezer dél-erdélyi szász⁴⁶ hagyta el Romániát. A minisztertanácsi ülésen elvileg jóváhagyták a romániai németek teljes evakuálását, végrehajtását viszont akkorra halasztották, „ha a körülmények engedik”.⁴⁷ Buzești külügyminiszter⁴⁸ táviratot küldött a Moszkvában éppen a fegyverszünetről tárgyaló román delegációnak,⁴⁹ miszerint a német kérdés illetően megoldása „a saját román érdekeknek” megfelel, mert általa „megoldható lenne az ország belső rendjét érintő egyik legkényesebb ügy”. A román kormány azonban szeptember elején az evakuálást nem tudta végrehajtani, mert a háborús események következtében logisztikailag annak lebonyolítására képtelen volt. De az éppen zajló fegyverszüneti tárgyalásokkal párhuzamosan az erre vonatkozó végső döntést sem tudta meghozni.

A romániai németek kiutasítása ezt követően legközelebb az 1944. októberi minisztertanácson merült fel. Ekkor egy olyan törvényjavaslatot bocsátottak vitára, melynek alapján megvonható lett volna azok román állampolgársága, akiket náci-tettesként azonosítani tudtak. Szóba került a korábbi minisztertanácsi határozat is, mely szerint „a teljes német népiséghez tartozó

⁴² Vö. BEER: *i.m.*, 31. p.

⁴³ Román Külügyminisztérium Levéltára, 71. fond (német kisebbség), 384. kötet, 497–498. p.; németül L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 30–31. p.

⁴⁴ HAUSLEITNER, Mariana: *Die Donauschwaben 1868–1948. Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*, Steiner, Stuttgart, 2014, 287. és 311. p.

⁴⁵ GÜNDISCH: *i.m.*, 214. p.

⁴⁶ *Uo.*, 211. p.

⁴⁷ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, 7/1944 dosszié, 8–10. p.; német nyelven L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 37. p.

⁴⁸ Grigore Niculescu-Buzești (1908–1948), a Parasztpárt (PNT) tagja, 1944. augusztus–novemberben külügyminiszter.

⁴⁹ A Román Külügyminisztérium Levéltára, 71-1939-E9 fond, 161. kötet, 248. p.; németül: MÜLLER, Friedrich: *Erinnerungen. Zum Weg der siebenbürgisch-sächsischen Kirche 1944–1964*, Böhlau, Köln-Weimar-Wien, 1995, 463–464. p.

lakosságot” össze kell gyűjteni és Németországba vinni.⁵⁰ Az állampolgárság megvonására vonatkozó törvényt azonban nem fogadták el, és hasonló intézkedésre nem került sor. A békekonferencián részt vevő román delegáció dokumentumai alapján Románia szintén mérlegelte 1945-ben egy *lakosság-transzfer* lehetőségét. Eszerint a németeket – csakúgy, mint a törököket, a tatárokat és a gagauzokat – „csere nélkül” ki kellett volna utasítani a határon a kelet-európai „általános megoldásnak megfelelően”, ahogy Csehszlovákia és Lengyelország tette.⁵¹ A Kommunista Párt Központi Bizottságának politikai irodájában a békekonferencia kapcsán 1946 augusztusában tartott vita során az elűzés szintén mint *a német kérdés legjobb megoldása* merült fel. Azt viszont kétségesnek tartották, hogy a kiutasítás ekkor még lehetséges-e. Gheorghiu-Dej,⁵² a párt főtitkára úgy gondolta, ezzel már elkéstek, mert „eleinte nem a kellő elhatározottsággal ragadták meg a kérdést”. Sajnálkozott afőlött, hogy a problémát nem oldották meg még a háború idején, ahogy a csehek és a lengyelek.⁵³

Vajon a romániai németek hazájukban maradásukat a román kormányok bizonytalanságának köszönhatték?

Több forrás is arra utal, hogy a szovjetek Erdély Románia javára történő odaítélésekor figyelembe vették a saját, többnemzetiségű államra vonatkozó tapasztalatukat. Mindezt politikai, de főleg gazdasági érdekből tették.

Cortland V. R. Schuyler,⁵⁴ aki 1944 novembere és 1947 júniusa között a román Szövetséges Ellenőrző Bizottságban az amerikai katonai misszió vezetője volt, egy 1945-ös bánáti útijelentésében leírta, milyen párbeszédet folytatott a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet tisztjével. Schuyler a román kormánynak a kisebbségekkel szembeni toleráns viselkedéséről érdeklődött. A szovjet tiszt válasza: a Bánát és Erdély lakossága egy előrehaladottabb civilizációs fokon áll, mint a románok és más kisebbségek, így e népeiséget egy gazdasági összeomlás veszélye nélkül nem lehetne se számában, se minőségében helyettesíteni. Ezért meg kell tanulniuk együttélni, ahogy azt különböző etnikai csoportok a szovjet köztársaságok keretébe illeszkedve már megtanulták. A kérdésre, mi várható, ha Groza kabinetjét leváltják, a tiszt annyit

⁵⁰ Történelmi Levéltár, miniszterelnökség gyorsírott iratainak fondja, 3/1944 dosszié; német nyelven L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 51. p.

⁵¹ Román Külügyminisztérium Levéltára, békekonferencia fond, 131. kötet, 28. p.

⁵² Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965), az RKP (majd Román Munkáspárt) főtitkára (1945–1954, 1955–1965), kommunikációügyi miniszter (1944), illetve kommunikáció- és közlekedésügyi miniszter (1945–1947), ipar- és kereskedelmi miniszter (1947–1948), miniszterelnök (1952–1955), államtanácsi elnök (1961–1965).

⁵³ Történelmi Levéltár, az RKP Központi Bizottságának fondja, hivatali szekció, 44/1946 dosszié, 14–16. p.; német nyelven L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 175. p.

⁵⁴ Cortland Van Rensselaer Schuyler (1900–1993), az Amerikai Egyesült Államok tábornoka.

mondott: „Nem azért bánnak így a kisebbségekkel, mert Groza a miniszterelnök, hanem azért van ő hatalmon, mert a nézetei véletlenül megegyeznek a szovjet kormányéval”.⁵⁵

A KP vezetése 1946 áprilisán megpróbálta megszerezni Sztálin beleegyezését a romániai németek kiutasításához. Alapvetően a közelgő romániai választásokról – amelyre novemberben került sor – beszéltek. Ebben a kontextusban kérdezte meg a román kommunisták főtitkára, Gheorghiu-Dej, mi legyen a nagyjából 500 ezer szásszal és svábbal, és kijelentette: „Szeretnénk őket kiutasítani”. Sztálin annyit mondott: „A háborúnak vége. A kiutasítás nehézzé vált.”⁵⁶

A romániai német kisebbség elűzésére tehát nem került sor, nagy részük az országban maradt. Ez a *különutasság* azonban nem a román kormány szándéka volt.

(Fordította: Márkus Beáta)

⁵⁵ National Archives Washington, RG 226, XL 16619. Köszönet Dr. Hildrun Glassnak, amiért a dokumentumot rendelkezésre bocsátotta.

⁵⁶ *Istoria comunismului din România, Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945–1965)*, Editura Humanitas, București, 2009, 47–59. p. Német nyelven L.: WEBER: *Die Deutschen...*, 157. p.